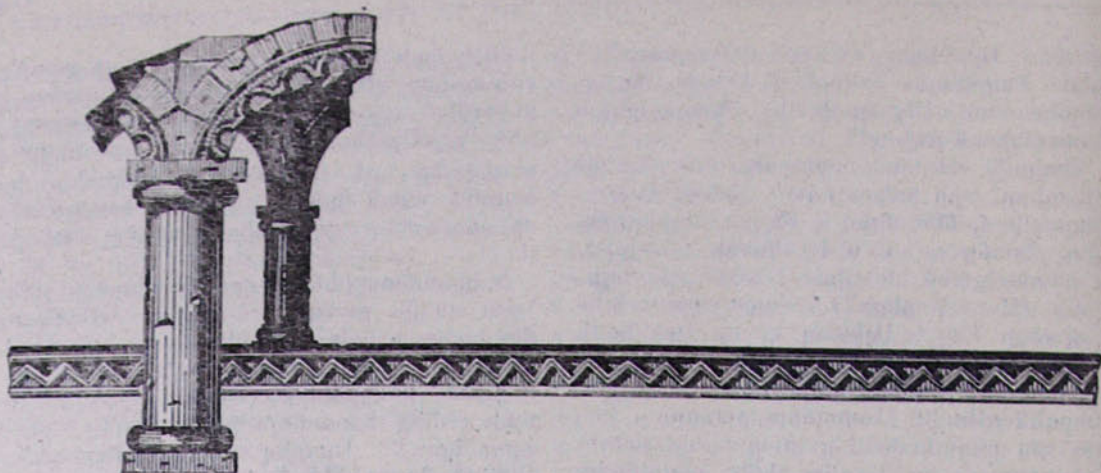

ՎԻԿՏՈՐ ՄՆԱՅԱԿԱՆԻ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆՑ

ԹԵՂԵՆՅԱՑ ՎԱՆՔԸ ԵՎ ՆՐԱ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐԸ

Թեղենյաց վանքը գտնվում է Ապարանի շրջանի Բուժական գյուղի արևելյան կողմում, գյուղից երկու կիլոմետր հեռու, թեղիների բացատում: Առաջին մենակյաց վանականները այստեղ հաստատվել են 6-րդ դարի վերջերին: 7—8-րդ դարերում վանականների թիվը ավելացել է, շինությունները ընդարձակվել են: Դարերի ընթացքում այստեղ կառուցվել է ճարտարապետական մի ամբողջ համալիր՝ եկեղեցի, գավիթ (1167 թ.)¹, գրատուն, կից կառույցներ, կացարաններ:

Թեղենյաց համալիրը ճարտարապետական մտահղացման, ինքնատիպ, բնությանը միաձուլված հուշարձան է: Եկեղեցական կրթական այս օջախը կիսավեր վիճակում է. կանգուն է միայն գավթի կենտրոնական մասը, որի երկու կողմերի պատերն ու զմբեթածածկն է բանդված: Կից կառույցները գրեթե լրիվ ավերված են:

Թեղենյաց վանքի առաջին հիշատակությունը վերաբերում է յոթերորդ դարի վերջերին: Հայտնավորքի Արեգ ամսի Ի և մար-

տի ԻԸ-ի օրվա ճառում գրված է, որ Վահան Գողթնեցին Թեղենյաց վանքից «եկն դարձեալ ի վանսն Յովհաննու: Եւ Յոհաննէս առաջնորդ սուրբ ուխտին ընկալաւ զնա»²: Մ. Ավգերյանը Վահան Գողթնեցու վկայարանության մեջ այդ մասին գրում է. «Եւ անտի զնաց ի Թեղենիսն, և արարեալ նաև վանս աւուրս ինչ, եկն յայլ վանս Սովի (Հովհաննավանք—Վ. Պ.) անուն, որ առաջնորդ ուխտին Յովհաննէս մեծաւ սիրով ընկալաւ զնա»³:

Զաքարիա Սարկավագը գրել է, որ Վահան Գողթնեցին մեռել է 703 թվականին⁴: Ամենայն հավանականությամբ Գողթնեցին Թեղենյաց վանքում հաստատվել է մահվանից առաջ՝ յոթերորդ դարի վերջերին:

Այդ և հաջորդ դարերում Թեղենյաց վանքի առաջնորդների մասին մատենագրության մեջ ոչ մի հիշատակություն չի պահպանվել: Առաջին առաջնորդը, որի մասին

² «Ճառ սրբոց վկայիցն ճշմարտին Աստուծոյ... որ կոչի Յայմատուր», Կ. Պոլիս, 1706, էջ 622:

³ «Լիակատար վարք և վկայարանութիւն սրբոց», Վնենտիկ, 1810, էջ 35:

⁴ «Զաքարեայ Սարկավագի Պատմութիւն», հատոր Գ, էջ 29:

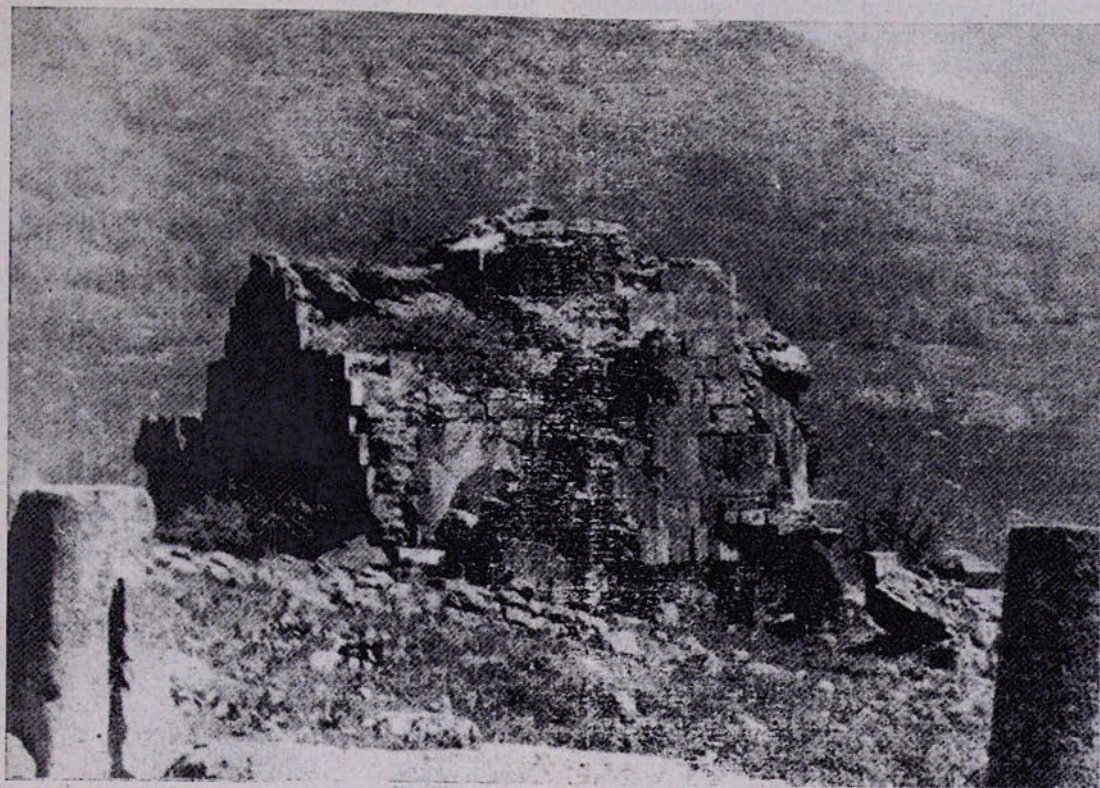
¹ Գարեգին արքեպ. Հովսեփյանց, Խաղրակյանք կամ Պողոսյանք հալոց պատմության մեջ, մասն Ա, Վաղարշապատ, 1928, էջ 158:

խոսում է Աստղիկ պատմիչը՝ Երեմիան է։ Հիշելով Կիրակոս գիտնականին, Աստղիկը գրում է. «Եւ Կիրակոս գծծակերպ գիտնականն, որ վարուք առաւել քան թէ բանիւք վարդապետէր, որ բնակէր յոլովակի յանապատի, որ Թեղենիսն կոչի, ի Նիգ գաւառի, առ իօր Երեմիայի ճգնաւորին Քրիստոսի և ընկերակցի իմոյ»⁵։ Երեմիան և Կիրակոս գծծակերպ գիտնականը (ինչպես հուշում է գծծակերպ պատվանունը, մաթեմատիկոս

որ բարոք կարգաւորեաց զվանքն՝ զամեմայն ինչ հասարակաց լինել և առանձին ոչ ինչ ստանալ...»⁶։

Վանքի հյուսիս-արևելյան կողմում, գերեզմանոցում կանգնած է մի գեղեցիկ, շքեղ որմնափակ խաչքար։ Խաչքարի վերին մասը կոտրված է։ Պատվանդանին փորված արձանագրությունը հողմնահարված-եղծված է։ Երկրորդ տողում դժվարությամբ կարդացվում է.

Թեղենյաց վանք. ընդհանուր տեսքը հյուսիս-արևմուտքից

կամ երկրաչափ է եղել) ապրել և ստեղծագործել են 10-րդ դարի վերջին և 11-րդ դարի սկզբներին։ Աստղիկի հիշատակությունից բացի նրանց մասին ուրիշ ոչինչ հայտնի չէ։

1208 թվականին, ի թիվս այլոց, Լոռի քաղաքում Ջաքարե ամիրսպասալարի հրավիրած կրոնական ժողովին մասնակցել է Թեղենյաց վանքի առաջնորդ Տուրքիկ վարդապետը։ Կիրակոս Գանձակեցին գրել է. «Եւ էին ի ժամանակին յայնմիկ վարդապետը երևելիք՝ Մխիթար, որ Գոշն կոչիր, շինող վանացն Գետկայ ... Տուրքիկն ի Թեղենեաց,

.... եւ Ք(րիստո)սասիրի Մխիթար վարդապետ....

քառերը։ Արձանագրության վերջում նշված է թվականը։ Հարյուրավորին (Ո) հաջորդող տառը կոտրված է, սակայն տառահետքից պարզ երևում է, որ այդտեղ Ղ է եղել։ Այս վերականգնումից երևում է, որ Մխիթար վարդապետը մահացել է 1241 թվականին։ Հավանաբար նա հաջորդել է Տուրքիկ վարդապետին։

1302 թվականին Թեղենյաց վանքում Մրկըրտիչ գրիչը ավարտել է Գլաձորում սկսված «Մեկնութիւն սաղմոսաց Ներսիսի

⁵ «Ստեփանոս Տաթևեցոյ Աստղիկան Պատմութիւն տիեզերական», ս. Պետերբուրգ, 1885, գլ. Թ, էջ 186։

⁶ Կ. Գանձակեցի, Պատմություն հայոց, Երևան, 1961, էջ 171—172։

լամբրոնացույ» ձեռագիրը և հիշատակարանում գրում է, որ այդ ժամանակ վանքի առաջնորդը Դավիթն էր: «... ևս առաւել հոգևոր հայ(ր)ս Դավիթ, որ էր առաջնորդ սուրբ ուխտիս...»⁷:

Դավիթից հետո հիշատակվում է ևս մեկ առաջնորդ: Տերտեր Երևանցի 1290/1300—1350/1360) բանաստեղծ-գրիչը սովորել է Թեղենյաց վանքի դպրոցում, Հակոբ վարդապետի օրոք: Այս Հակոբը ժամանակակից է Դավիթ վարդապետին և հավանաբար հաջորդել է նրան:

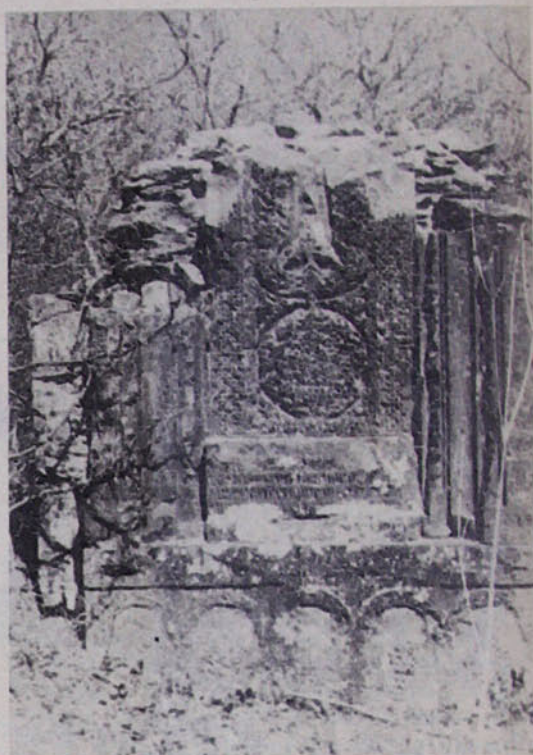
Թեղենյաց վանք. գավթի պուրները

Պատմությունը վանքի մյուս առաջնորդների մասին տեղեկություններ չի պահպանել:

10—14-րդ դարերում Թեղենյաց վանքը կրթական-լուսավորական, գրչության կենտրոն էր: Այստեղ 1198 թվականին Վարդան

և Թադևոս գրիչները օրհնակել են Հովհաննու մեկնությունը⁸, 1295 թվականին Դավիթ կրոնավորը Նահապետ կրոնավորի օգնությամբ գրում-ավարտում է Շմավոն և Բահանա եղբայրների սկսած ու կիսատ թողած Ավետարանը: Տասնչորսերորդ դարի սկզբներին Մկրտիչ գրիչը վանքի մասին գրել է. «լաստումաճարանակ և գերահոչակ»⁹:

Ցավոք, վանքում ստեղծված գրքերից միայն այս երեքն են հասել մեր օրերը: Դրանցից մեկը այժմ գտնվում է Երևանի Մատենադարանում, իսկ մյուս երկուսը՝ ար-

Թեղենյաց վանք. Մխիթար վարդապետի խաչքան ՈՂ (1241) թ.

տասահմանյան տարբեր թանգարաններում:

Թեղենյաց դպրոցը ժամանակի առաջադիմական դպրոցներից մեկն է եղել: Վերը հիշատակված Տերտեր Երևանցին դպրոցի միակ շրջանավարտը չէ: Այդ դպրոցն են ավարտել նաև վանքում ստեղծագործած

⁷ «ԺԴ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ», կազմեց Լ. Ս. Խաչիկյան, Երևան, 1950, էջ 6:

⁸ Հ. Ղ. Այիշան, Այրարատ, Վեհափայ, 1890, էջ 257:

⁹ «ԺԴ դարի հիշատակարաններ», էջ 6:

գրիչները, դպիրները, սպասավորները: Թեղենյաց դպրոցի ավանդույթների օգտին է խոսում և այն փաստը, որ տասներեքերորդ դարի կեսերին դպրոցի ուսուցչապետը որոշ ժամանակով եղել է Վարդան Արևելցին: Թեղենյաց վանքում ապրել և ստեղծագործել է նաև հայ մշակույթի նշանավոր գործիչ Վանական Վարդապետը:

Թեղենյաց վանքի առաջնորդների ցուցա-

կը թերի է: Գրեթե ոչինչ հայտնի չէ նրանց օրոք կատարված շինարարական աշխատանքների, ստեղծած գործերի, վանքի դպրոցում ծավալված կրթական գործի մասին: Սակայն մեր օրերը հասած հատուկ ենո հիշատակություններն անգամ հուշում են, որ Թեղենյաց վանքը եղել է ժամանակի կրթական-լուսավորական-մշակութային օջախներից մեկը:

